

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۰۷۰

۱۰۴۰

۹۲۲۳۱

میت‌نرس

مبارزه با فساد اداری با رویکرد اسلامی

www.ketab.ir

دکتر ابوطالب خدمتی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
بهار ۱۳۹۳

خدمتی، ابوطالب.

مبارزه با فساد اداری با رویکرد اسلامی / ابوطالب خدمتی. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۳.

هشت، ۲۴۰ ص. (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۲۷۰؛ مدیریت؛ ۱۸)

ISBN: 978-600-298-035-9

بها: ۶۲۰۰۰ ریال

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیفا.

کتابنامه: ص. [۲۲۵] - ۲۲۷؛ همچنین به صورت زیر نویس.

نمایه.

۱. سازمان های دولتی - فساد؛ ۲. فساد - جنبه های مذهبی - اسلام. ۳. فساد در کار. الف. پژوهشگاه حوزه

و دانشگاه. ب. عنوان.

۳۵۳/۴۶

JF ۱۵۲۵/ف ۵ خ ۴ ۱۳۹۳

۲۶۲۱۹۲۶

شماره کتابشناسی ملی

مبارزه با فساد اداری با رویکرد اسلامی

مؤلف: دکتر ابوطالب خدمتی

ویراستار: سعیدرضا علی عسکری

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه آرای: کاما

چاپ اول: بهار ۱۳۹۳

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قسم - جعفری

قیمت: ۶۲۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰)، نمابر: ۳۲۸۰۳۰۹۰.

ص. پ. ۳۷۱۸۵۳۱۵۱ • تهران: خ. انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی لُسکو، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۶۶۴۰۲۶۰۰ و ۶۶۹۷۸۹۲۰

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی [به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و مهار پدیده‌های انسانی] در راستای سعادت و رفاه بشر ضرورتی انکارناپذیر و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی و فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع، شرط اساسی پویایی، پایداری و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است. پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی بر مبنای شناخت واقعیت‌های جامعه از یک سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی (ره) بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری دفتر همکاری حوزه و دانشگاه را در سال ۱۳۶۱ فراهم ساخت و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت اساتید حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جوامع علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار ده‌ها کتاب و نشریه علمی اشاره کرد.

این کتاب به عنوان منبع درسی برای دانشجویان رشته‌های «مدیریت دولتی»، «مدیریت بازرگانی» و «مدیریت مالی» در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری و نیز مسئولان اجرایی و دفاتر مبارزه با فساد اداری و دیگر علاقه‌مندان به مطالعات مدیریت اسلامی تهیه شده است.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از مؤلف محترم جناب آقای دکتر ابوطالب خدمتی و نیز ناظر محترم طرح مرحوم جناب آقای دکتر حسن میرزایی اهرنجانی سپاسگزاری نماید.

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱		مقدمه
۹		فصل اول: کلیات
۹		تعریف فساد اداری
۱۲		طبقه‌بندی فساد اداری
۱۲		الف) طبقه‌بندی براساس درون دولت یا بیرون از دولت بودن فساد
۱۲		۱. فساد اداری در روابط دولت با مردم
۱۷		۲. فساد اداری در درون دولت
۱۹		ب) طبقه‌بندی براساس جایگاه و موقعیت اشخاص در نظام حکومتی
۲۰		ج) طبقه‌بندی براساس سازمان یافته بودن یا نبودن
۲۲		د) طبقه‌بندی براساس منطقه جغرافیایی
۲۲		ه) طبقه‌بندی فساد براساس بخش دولتی یا بخش خصوصی
۲۲		و) طبقه‌بندی فساد اداری بر مبنای افکار عمومی جامعه
۲۳		ز) طبقه‌بندی بر مبنای میزان و حجم فساد
۲۴		شاخص‌های فساد اداری
۲۵		الف) شاخص‌های مبتنی بر علل، زمینه‌ها و راهکارهای مبارزه
۲۶		ب) شاخص‌های مبتنی بر افکار سنجی
۲۸		ج) شاخص‌های مبتنی بر آمارهای رسمی و تخلفات
۳۰		تاریخچه فساد اداری
۳۶		مبارزه با فساد در سیره پیامبر اعظم (ص) و امیرمؤمنان علی (ع)

۳۸	مبارزه با فساد استخدامی در سیره امیرمؤمنان علی(ع)
۴۳	جلوگیری از امتیاز دادن به اطرافیان و نزدیکان
۵۰	مبارزه با فساد اداری در میان کارگزاران و سوءاستفاده آنان از بیت‌المال
۵۷	مبارزه جهانی و بین‌المللی با فساد
۵۹	۱. سازمان ملل متحد
۵۹	کنوانسیون ملل متحد برای مبارزه با فساد
۶۱	فرایند تدوین کنوانسیون ملل متحد برای مبارزه با فساد
۶۴	۲. بانک جهانی
۶۵	۳. صندوق بین‌المللی پول
۶۷	۴. کنفرانس بین‌المللی مبارزه با فساد
۶۸	۵. سازمان شفافیت بین‌الملل
۷۰	تجربه کشورها در مبارزه با فساد
۷۰	۱. تجربه مالزی در مبارزه با فساد
۷۰	الف) آژانس مبارزه با فساد
۷۱	۱. معاونت عملیات آژانس مبارزه با فساد
۷۳	۲. معاونت پیشگیری از فساد
۷۴	ب) مرکز برنامه‌ریزی مدیریت و نوین‌سازی اداری مالزی
۷۶	ج) دفتر شکایات مردمی
۷۶	وظایف دفتر شکایات مردمی
۷۷	انواع شکایات مردمی
۷۷	اعلام تعهد دفتر به عموم مردم
۷۸	شناساندن دفتر شکایات مردمی
۷۸	۲. تجربه مبارزه با فساد در کره جنوبی
۸۰	علل اصلی فساد در کره جنوبی
۸۱	اهداف و استراتژی‌های دولت کره جنوبی در مبارزه با فساد
۸۲	برنامه‌های دولت کره جنوبی برای مبارزه با فساد
۸۵	برنامه‌های آینده دولت کره جنوبی برای مبارزه با فساد
۸۵	۱. اصطلاحات اداری و سازمانی مستمر
۸۶	۲. ایجاد بستر لازم برای گردآوری آمارهای مربوط به فساد
۸۶	۳. استمرار برنامه‌های آموزشی و تبلیغاتی مبارزه با فساد
۸۶	۴. شرکت در کنفرانس‌های بین‌المللی مبارزه با فساد

۸۸	بخش روابط اجتماعی
۸۸	بخش عملیات کمیسیون
۹۰	بخش پیشگیری از فساد
۹۰	نظارت بر کار کمیسیون مستقل مبارزه با فساد
۹۱	۴. مبارزه با فساد در تایلند
۹۳	۵. تجربه سنگاپور در مبارزه با فساد
۹۵	دفتر بازرسی امور فساد در سنگاپور
۹۹	فصل دوم: عوامل مؤثر بر فساد اداری
۱۰۰	دسته اول: عوامل ساختاری
۱۰۰	۱. نظام نادرست گزینش و استخدام
۱۱۲	۲. خلأهای نظارتی (نظام غیر جامع نظارت)
۱۱۶	خودکنترلی
۱۱۸	نظارت همگانی
۱۱۹	نظارت سازمانی
۱۲۳	۳. نظام غیر اصولی ارزشیابی
۱۲۵	ویژگی های نظام ارزشیابی مطلوب
۱۲۶	الف) دقیق و عادلانه بودن ارزشیابی
۱۲۷	ب) فراگیر بودن ارزشیابی
۱۲۸	ج) کامل بودن ارزشیابی
۱۲۹	موانع و محدودیت های ارزشیابی
۱۲۹	الف) تأثیر شخصیت فرد بر ارزشیابی از او
۱۳۲	ب) ظاهر سازی افراد
۱۳۲	ج) بی دقتی در ارزشیابی
۱۳۳	د) خوش باوری ارزیاب
۱۳۴	جمع بندی و نتیجه گیری
۱۳۴	۴. ناکافی بودن حقوق و مزایای کارکنان
۱۴۰	دسته دوم: عوامل فرهنگی و اجتماعی
۱۴۲	۱. نگرش نادرست به کار و مسئولیت
۱۴۳	۲. فاصله گرفتن از ارزش های معنوی و اخلاقی

۱۴۸	۳. غلبه فرهنگ خودخواهی و منفعت‌طلبی
۱۵۳	۴. گسترش فرهنگ اشرافی‌گری و تجمل‌خواهی
۱۵۸	۵. گسترش فرهنگ قانون‌گریزی
۱۶۲	۶. تبعیض و بی‌عدالتی
۱۶۶	۷. کاهش سطح وجدان کاری و کنترل درونی
۱۶۹	راه‌های تقویت خودکنترلی و وجدان کاری
۱۶۹	الف) تقویت ایمان و ترویج ارزش‌های اسلامی
۱۷۰	ب) شایسته‌سالاری و گزینش صالحان
۱۷۱	ج) تأمین و توسعه رفاه کارکنان
۱۷۳	فصل سوم: روش‌های مبارزه با فساد اداری
۱۷۳	۱. احیا و تقویت فرهنگ دینی و ارزش‌های اخلاقی
۱۷۹	۲. تغییر نگرش و نسبت به کار و مدیریت در سازمان
۱۸۳	۳. اصلاح ساختار استخوانی
۱۸۸	۴. تأمین هزینه‌های ضروری کارکنان
۱۹۰	۵. نظارت و کنترل دقیق، جامع و فوری
۱۹۴	۶. عدالت و از بین بردن تبعیض‌ها
۲۰۰	۷. پالایش نظام اداری از افراد فاسد
۲۰۶	۸. تدوین نظام جامع و دقیق ارزشیابی
۲۱۰	۹. فرهنگ‌سازی برای صرفه‌جویی در مصرف بیت‌المال
۲۱۳	بیت‌المال پیش از حکومت حضرت علی(ع)
۲۲۵	منابع و مآخذ
۲۲۹	نمایه‌ها
۲۲۹	نمایه آیات
۲۳۱	نمایه روایات
۲۳۵	نمایه اعلام

مقدمه

فساد اداری و آلوده شدن کارگزاران نظام اداری و کارکنان سازمان‌های مختلف به کارهای خلاف و استفاده غیر قانونی آنان از مقام و اختیارات اداری خویش برای منافع شخصی، یکی از مهم‌ترین عوامی است که زمینه‌ساز بروز مشکلات فراوان در کشورهای جهان شده است. بدیهی است لازمه برقراری یک دولت کارآمد و اثربخش، مبارزه با فساد است و فساد یک مانع جدی بر سر راه توسعه و پیشرفت کشورها است و بدون مبارزه همه‌جانبه با آن نمی‌توان به توسعه و پیشرفت امیدوار بود.

فساد اداری یک مسئله جهانی است و همه کشورهای جهان از این معضل بزرگ رنج می‌برند؛ البته شدت و ضعف آن در کشورها و جوامع گوناگون، مختلف است و گزارش بانک جهانی نیز مؤید آن است که فساد اداری یک اپیدمی جهانی است.

در گزارش بانک جهانی به جهانی بودن فساد اداری تأکید شده و آمده است که امروزه همگان بر این حقیقت اذعان دارند که بیشتر اختلاس‌ها و سوءاستفاده‌ها در جهان سوم با مشارکت یا اعمال نفوذ یکی از کشورهای صنعتی به وقوع پیوسته است. سازمان «شفافیت بین‌الملل» معتقد است منبع بسیاری از رشوه‌هایی که در جهان سوم پرداخت می‌شود در جهان اول قرار دارد. بر مبنای این گزارش، اختلاس پدیده‌ای عالم‌گیر است. این فساد در بخش خصوصی نیز مانند بخش دولتی و در کشورهای ثروتمند همانند کشورهای فقیر، سرایت، موجودیت و مقبولیت دارد.

با توجه به پدیده جهانی شدن و دلیل توسعه ارتباطات و نزدیکی و تعامل بیش از پیش جوامع و کشورها با یکدیگر، فساد و آثار و تبعات آن از حدود مرزهای جغرافیایی کشورها فراتر رفته و تبدیل به یک پدیده جهان‌شمول و گسترده شده است. همین امر باعث شده تا

مجامع بین‌المللی بر موضوع فساد توجه نمایند و برای مقابله و مبارزه اصولی با آن برنامه‌ریزی کنند. برگزاری کنفرانس بین‌المللی دوسالانه ضد فساد، تدوین سند حقوقی «کنوانسیون ملل متحد برای مبارزه با فساد» و نیز به وجود آمدن سازمان‌های بین‌المللی متعدد، مثل سازمان «شفافیت بین‌الملل»، نشان دهنده عزم جدی جامعه جهانی برای مبارزه فراگیر با این معضل پیچیده است.

در سال‌های اخیر سازمان ملل متحد، بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، سازمان تجارت جهانی، سازمان جهانی گمرک، سازمان کشورهای آمریکایی، شورای اروپا، اتحادیه اروپا و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه از جمله مراجع بین‌المللی هستند که به مسئله فساد در درون دولت‌ها و در روابط بین‌المللی و تجاری توجه داشته و اقداماتی در جهت مبارزه با آن انجام داده‌اند.

فساد اداری قلمتی به اندازه دولت دارد و همزاد اداره و حکومت است. با پیدایش حکومت و دولت در شکل ابتدایی و بسیط خود، فساد اداری نیز به شیوه‌ها و اشکال مختلف خود را نشان داده و مافقت و اثربخشی دولت‌ها و حکومت‌های مختلف را به چالش کشیده است.

دولت‌ها و حکومت‌های مختلف در تمام زمان‌ها با معضل فساد اداری، درگیر بوده‌اند و فساد اداری دغدغه و مشکل عملی آنان بوده است. حکومت‌های مختلف از قرن‌ها پیش با مشکل سوءاستفاده کارگزاران حکومتی از شغل و اختیار قانونی خود، مواجه بوده‌اند و در طول تاریخ، همواره ارتباط معکوسی بین استفاده صحیح از قدرت و قلمرو گسترش فساد وجود داشته و هنگامی که از قدرت به‌طور مطلوب استفاده شده، فساد کاهش یافته است. حکومت‌ها و دولت‌ها از قرن‌ها پیش با مشکل سوءاستفاده کارگزاران دولتی روبه‌رو بوده و همیشه نگران سوءاستفاده شخصی کارگزاران دولتی از موقعیت خود بوده‌اند.

فساد جریانی است که طی آن موازن اخلاقی افراد، سست و فضیلت و تقوای آنان از بین می‌رود و از آنجا که بیشتر افراد در این مقوله توانایی، تقوا و پرهیزکاری لازم را ندارند، زمینه فساد همواره در آنها موجود است. فساد باعث می‌شود یک سامانه سیاسی صحیح و خوب، به یک سامانه ناپسند تبدیل گردد. فساد نابسامانی‌های بسیار برای جامعه بشری به دنبال داشته و جنگ‌های پی‌درپی، خشونت‌ها و قیام علیه تمدن‌های حاکم، از بین رفتن سازمان‌ها و در هم ریختن جوامع همیشه ناشی از فساد بوده است.

بیشتر حکومت‌ها و دولت‌ها به مسئله فساد اداری به عنوان یک معضل نگاه می‌کنند و نسبت به ارتکاب فساد از جانب کارگزاران حکومتی خود حساسیت نشان داده‌اند و در جهت مبارزه و مقابله با فساد اداری، برنامه‌ریزی‌ها و اقدامات مؤثری انجام داده‌اند. برخی از حکومت‌ها مثل حکومت‌های استبدادی و استعماری که علاقه چندانی به مقابله و مبارزه با فساد اداری ندارند، نیز با انگیزه‌های دیگری مثل کاهش نارضایتی عمومی مردم و جلوگیری از اغتشاشات و شورش‌های احتمالی آنان بر علیه نظام حکومتی، تظاهر به مخالفت و مبارزه با مفاسد اداری کرده‌اند.

شیوع فساد در جوامع و کشورهای مختلف آثار و پیامدهای متعدد و زیان‌باری به دنبال دارد. گسترش فساد در کشورهای مختلف به‌ویژه کشورهای در حال توسعه یا توسعه‌نیافته، موجب افزایش فقر و فحشا و از بین رفتن ارزش‌ها و باورهای اخلاقی جامعه می‌گردد. ارزش‌ها و باورهایی که مبنای سیدن فرد و جامعه به کمال و رستگاری است و این به مراتب زیان‌بارتر و ویران‌گرتر از پیامدهای مستقیم اقتصادی و سیاسی فساد است.

تجربه نشان می‌دهد جوامع و کشورهای که از نظر منابع طبیعی، ذخایر زیرزمینی و امکانات بالقوه (اعم از نیروی انسانی و منابع مادی) غنی هستند، اما اکثریت مردم آنها در فقر و تنگدستی زندگی می‌کنند و قادر به تأمین معیشت زندگی و سطح قابل قبولی از زندگی نیستند و تنها درصدی اندک، خاص و مشخص از ثروت‌های کلان برخوردارند، فساد در آنها گسترده و شایع است و گاه این شیوع و گسترده‌گی فساد به حدی افزایش پیدا می‌کند که ریشه‌کن کردن و از بین بردن آن، ناممکن به نظر می‌رسد.

مبارزه با مفاسد اداری و مالی یکی از برنامه‌ها و سیاست‌های اصلی نبی مکرم اسلام (ص) نیز بود و آن حضرت تلاش می‌کرد از ظهور و بروز مظاهر فساد اداری پیشگیری نمایند. یکی از مظاهر اصلی فساد که پیامبر اعظم (ص) اهتمام فراوانی به مبارزه با آن داشتند، مسئله سوءاستفاده از بیت‌المال بود. آن حضرت تلاش می‌کردند جلوی هرگونه سوءاستفاده از بیت‌المال را بگیرند و با برپایی عدالت اجتماعی و تقسیم عادلانه بیت‌المال، برنامه‌ای را پیگیری کردند که جامعه اسلامی را به سوی رشد و تکامل مادی و معنوی حرکت دهند.

امیرمؤمنان علی (ع) نیز که تربیت‌یافته مکتب آن حضرت بود و بهترین و زیباترین الگوی رهبری عادلانه، منصفانه، دلسوزانه و مدیرانه را در طول تاریخ ارائه داده‌اند، نیز تلاش

کردند که یک مبارزه علمی و عملی را با انواع مفاسد از جمله مفاسد اداری و مالی موجود در جامعه به انجام رسانند. ایشان ۲۵ سال پس از رحلت پیامبر اکرم (ص) سکوت کرد و پس از این مدت طولانی با اقبال عمومی و اصرار بیش از حد مردم، حکومت و رهبری جامعه اسلامی را برعهده گرفت. علت اصلی اقبال مردم به امیرمؤمنان علی (ع) را شاید بتوان به ستوه آمدن مردم از فساد موجود در هیئت حاکمه و انحرافات و دگرگونی‌هایی دانست که در جهت بازگشت به سنت‌های جاهلی روی داده بود.

یکی از مصادیق اصلی فساد در دوره ۲۵ ساله پس از رحلت پیامبر (ص)، فساد استخدامی و انحراف از اصل شایسته‌سالاری و عدم رعایت اهلیت در سپردن کارها به افراد بود. اصلی که یکی از سنت‌های ثابت الهی بوده و پیامبرگرامی اسلام (ص) تلاش بسیاری در جهت نهادینه کردن آن انجام داده بود. این اصل پس از رحلت آن حضرت به فراموشی سپرده شد و فساد بزرگ و انحراف اصلی پس از ایشان در حکومت و رهبری امت اتفاق افتاد و سرمنشأ همه فسادها و انحرافات بعدی شد؛ چراکه اشخاصی بر مسند حکومت تکیه زدند که صلاحیت و شایستگی برای آن نداشتند.

انحراف از شایسته‌سالاری در سیدان امور به افراد، به تعیین رهبر جامعه اسلامی منحصر نشد و بسیاری از کارگزاران حکومت از میان افراد فاقد صلاحیت و شایستگی انتخاب شدند و همین امر باعث به وجود آمدن بسیاری از مفاسد اداری و مالی در حکومت شد. پس از به قدرت رسیدن خلیفه سوم، بسیاری از جریان‌های مطرود که فاقد هرگونه شایستگی بودند به مقام رسیدند و آنچنان دستگاه حکومتی را فاسد و تباهی کشیدند که فریاد اعتراض مردم بلند شد، ولی او توجهی به مردم نکرد و درصدد اصلاح مفاسد موجود برنیامد تا آنکه مردم چاره‌ای جز قیام بر علیه او نیافتند.

ضرورت مبارزه با مفاسد و انحرافات به وجود آمده در میان جامعه به‌ویژه در میان کارگزاران حکومتی و اهمیت پالایش مناسب حکومتی از افراد فاسد، امیرمؤمنان علی (ع) را بر آن داشت که از روزهای نخست حکومت خویش برخورد با این انحرافات و فسادهای حکومتی و اداری را آغاز کند، از این‌رو آن حضرت کارگزاران ناشایسته و مبتلا به فساد و تباهی را از کار برکنار کرد و اموال غارت شده بیت‌المال را بازگرداند. البته ایشان تصفیه کارگزاران فاسد و برکناری آنها از مناسب حکومتی را در اولویت قرار داد؛ زیرا وجود این افراد نالایق و فاسد در میان کارگزاران حکومتی به‌هیچ‌وجه به مصلحت امت اسلامی نبود و با روش و منش آن حضرت نیز سازگاری نداشت.

مبارزه آن حضرت با فساد اداری و اقتصادی منحصر به آغاز حکومت و برخورد با مفاسد برجای مانده از حکومت سابق نشد، بلکه ایشان در ادامه نیز همین خطمشی را دنبال کردند و در مورد کارگزاریانی که از طرف خود آن حضرت منصوب شده بودند نیز همین دقت و شدت عمل در برخورد با مفاسد احتمالی آنها را اعمال می کردند. ایشان همواره تلاش داشتند تا کارگزاران حکومت را از دست یازیدن به مفاسد اداری و اقتصادی بازدارند و در صورتی که آنان مرتکب چنین مفاسدی می شدند، به شدت با آنان برخورد می کردند.

از آنجا که یکی از عوامل اصلی ارتکاب فساد اداری، تضعیف پایه ها و بنیادهای دینی و معنوی و اخلاقی در جامعه و سازمان است، یکی از بهترین روش ها و راه های مبارزه با فساد اداری نیز می تواند، احیا و تقویت باورهای دینی و گسترش ارزش های معنوی و اخلاقی در میان مردم جامعه و کارکنان سازمان باشد. به سخن دیگر، همان گونه که فاصله گرفتن از اعتقادات و باورهای دینی و دوری از ارزش ها و فضایل اخلاقی، یکی از عوامل اصلی فساد اداری بوده و زمینه و بستری را برای رشد و گسترش فساد را آماده می کند، تقویت باورها و اعتقادات دینی و گسترش ارزش های معنوی و اخلاقی نیز می تواند نقش تعیین کننده ای در ارتقای سلامت اداری ایفا کرده و زمینه و بستر مناسب برای پیشگیری از فساد اداری را فراهم کند. رهبران دین به ویژه امیرمؤمنان علی (ع) به این نکته توجه و اهتمام خاص داشته و همواره در تقویت بنیان های اعتقادی و اخلاقی کارگزاران خویش تلاش می کردند.

یکی از عوامل اصلی به وجود آمدن و رشد و گسترش فساد اداری در سازمان، نگرش نادرست نسبت به کار و مدیریت در سازمان است. در این نگرش کارکنان و مدیران سازمان، پست و مقام را فرصتی برای بهره مندی خود و اطرافیان خویش از بیشترین و بهترین امکانات و منافع و بهره های مادی و دنیوی، و زمینه ای برای سوء استفاده و چپاول می دانند. بنابراین، یکی از راه های پیشگیری و مقابله با فساد این نگرش نسبت به کار و مسئولیت، تبدیل آن به نگرش درست و صحیح است؛ نگرشی که براساس آن، مدیران و کارکنان سازمان، مقام و مسئولیت را فرصت و زمینه ای برای کار و تلاش و خدمت به خلق و جامعه تلقی کنند و بکوشند تا از فرصت به دست آمده و با استفاده از جایگاهی که پیدا کرده اند؛ خدمت قابل توجه و باارزشی به سازمان و جامعه ارائه دهند.

تأثیر انکارناپذیر و نقش تعیین کننده نگرش کارکنان و مدیران نسبت به کار و مدیریت، موجب شده که رهبران دین توجه ویژه ای نسبت به این مسئله داشته و در توصیه ها و

سفارش‌های خود، تأکید زیادی در مورد اصلاح و تغییر نگرش کارکنان و مدیران نسبت به کار و مسئولیت و پست و مقام در سازمان داشته باشند.

پست و مقام در مدیریت اسلامی به عنوان فرصت و امانتی تلقی شده است که در اختیار کارکنان و مدیران سازمان است تا وظیفه خود را نسبت به اسلام و جامعه اسلامی ادا کرده و تمام تلاش و کوشش خود را برای استفاده بهینه از این فرصت در جهت دستیابی به اهداف سازمانی و اعتلای سازمان و جامعه اسلامی، به کار گیرند. به این دلیل است که یکی از راهبردهای اصلی رهبران دین(ع) در مبارزه و مقابله با فساد اداری و پیشگیری از آن، اصلاح و تغییر نگرش مدیران و کارگزاران نسبت به پست و مقام و مدیریت بوده است.

فساد استخدامی علاوه بر اینکه یکی از مصادیق فساد اداری است، یکی از عوامل اصلی به وجود آمدن مفاسد اداری و یکی از زمینه‌ها و بسترهای مناسب برای رشد و گسترش فساد اداری نیز هست و باعث به وجود آمدن و گسترش بسیاری از مصادیق مفاسد و تخلفات اداری می‌شود. بنابراین اصلاح ساختار استخدامی و توجه به شایسته‌سالاری در امر جذب، گزینش و انتصاب کارکنان و مدیران نیز می‌تواند به عنوان یکی از راه‌های اصلی و شیوه‌های اساسی در پیشگیری و مبارزه با فساد اداری مطرح شود.

در مدیریت مبتنی بر ارزش‌های اسلامی، مسئله شایسته‌سالاری و انتخاب کارکنان و کارگزاران از میان افراد با لیاقت و شایسته، یکی از اصول حیاتی و مهم است و رهبران دین(ع) به‌ویژه پیامبرگرامی اسلام(ص) و امیرمؤمنان علی(ع) همواره بر این اصل تأکید داشتند و سیره مدیریتی آنان نیز بر رعایت این اصل اساسی استوار بود.

یکی دیگر از علل اصلی و تأثیرگذار در فساد اداری و یکی از عوامل زمینه‌ساز برای فساد اداری، ناکارآمدی نظام حقوق و ناکافی بودن دستمزدها و مزایای کارکنان است. وجود فقر و تنگدستی در میان کارکنان، می‌تواند مشوق و انگیزه‌ای برای گرایش آنان به فساد و رشوه‌خواری و اختلاس و... باشد. بنابراین یکی از شیوه‌های پیشگیری و مبارزه با فساد اداری از بین بردن این بستر و زمینه و مبارزه با این علت و عامل است.

در منابع دینی و آموزه‌های اسلامی تأکید بسیاری بر تأمین هزینه‌های ضروری کارکنان نظام اداری و کارگزاران حکومت اسلامی شده است. امیرمؤمنان علی(ع) تأمین هزینه‌های زندگی و نیازمندی‌های معیشتی کارکنان و کارگزاران را وظیفه اصلی مسئولان دانسته و بر نقش این مسئله در پیشگیری از مفاسد اداری تأکید می‌کند. ایشان به این نکته نیز اشاره

می‌فرماید که وسعت روزی کارکنان و تأمین رفاه کامل و برآوردن همه نیازمندی‌های آنان، می‌تواند برخی از بسترهای مفاسد اداری را از بین برده و احتمال ارتکاب این مفاسد از سوی کارگزاران را کاهش دهد؛ اگر حقوق و پاداش کارکنان پایین بوده و کفاف نیازمندی‌های زندگی آنان را ندهد، کارکنان مجبور خواهند بود کمبودهای خود را از راه‌های احتمالاً نامشروع تأمین کنند؛ در حالی که اگر حقوق آنان به مقدار نیازهای معیشتی آنان باشد، و روزی آنها به صورت وسیع و کامل پرداخت شود، در بسیاری از موارد بسترها و زمینه‌های فساد از بین می‌رود و شمار بسیاری از کارگزاران انگیزه‌ای برای ارتکاب فساد نخواهند داشت.

از دیگر عوامل اصلی فساد اداری و زمینه‌های رشد و گسترش آن در ادارات و سازمان‌ها، خلأهای نظارتی یا فقدان نظام جامع، دقیق، قوی و اثربخش نظارت و کنترل است؛ بنابراین یکی از شیوه‌های پیشگیری و مبارزه با انواع مفاسد اداری طراحی نظام مناسبی برای نظارت و کنترل دقیق، همه‌جانبه و قوی است، چراکه در صورت وجود این نظام نظارتی، بسیاری از بسترهای زمینه‌ساز ایجاد و گسترش مفاسد مختلف اداری از جمله رشوه، اختلاس، رانت‌خواری و استقراض نامشروع از موقعیت سازمانی، از بین می‌رود و میزان سلامت و رشد نظام اداری افزایش می‌یابد.

سیره مدیریتی رهبران دین (ع) به‌ویژه امیرمؤمنان (ع) بیانگر اهتمام جدی آن حضرت برای نظارت و کنترل کارگزاران خویش و حساب‌خواهی و حسابرسی دقیق از آنان است. پس از نظارت و مراقبت نیز برای پیگیری جدی به منظور اصلاح مفاسد احتمالی تام داشتند و به‌هیچ‌وجه در این مورد، کوتاهی و ملاحظه‌ای روا نمی‌داشتند.

یکی دیگر از راه‌های مبارزه و مقابله با فساد اداری و ارتقای سلامت اداری، پالایش نظام اداری از وجود کارکنان و مدیران فاسد و ناسالم و برکناری کارکنان و مدیران خائن و مبتلا به فساد است. این‌گونه افراد علاوه بر اینکه خود مبتلا به فساد بوده و سلامت نظام اداری را با مخاطره مواجه می‌کنند، زمینه را برای ابتلای کارکنان دیگر به فساد نیز فراهم می‌آورند و دیگران را نیز به ارتکاب مفاسد اداری مثل رشوه، اختلاس، کم‌کاری و... تشویق می‌کنند.

بنابراین، پالایش نظام اداری از افراد مبتلا به فساد می‌تواند میزان سلامت اداری را افزایش داده و مبارزه با فساد اداری را تسهیل کند. تأثیر انکارناپذیر کارکنان فاسد در رشد و گسترش فساد اداری باعث شده است که برکناری چنین کارکنانی از سازمان و پالایش نظام

اداری از وجود چنین افرادی، به عنوان یکی از راهبردهای اساسی مبارزه با فساد اداری در سیره رهبران دین(ع) به ویژه امیرمؤمنان علی(ع) تبدیل شود.

بیت المال و منابع و امکانات دولتی، یکی از گلوگاه های فساد بوده و بسیاری از مفاسد اداری به نوعی با بیت المال و سوء استفاده از منابع و امکانات دولتی مرتبط است؛ بنابراین نحوه استفاده از آنها یکی از مسائل مهم بوده و فرهنگ سازی برای استفاده درست و مناسب از بیت المال می تواند به عنوان یکی از شیوه های پیشگیری از فساد اداری و مبارزه با آن مورد توجه قرار گیرد؛ لذا توصیه و سفارش کارگزاران به دقت کردن در مصرف بیت المال را می توان یکی از سفارش ها و توصیه های همیشه رهبران دین(ع) دانست.